Η ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΑ ΠΑΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ

Μ' ὅλον ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους πολλαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἦσαν εὔοινοι καὶ ἑπομένως ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ ἐν αὐταῖς ἡ ἀμπελουργία, ἐν τούτοις αἱ ἐκ τῶν συγγραφέων καὶ ἄλλων πηγῶν παρεχόμεναι πληροφορίαι περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου τοῦ γεωργικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν δὲν εἶναι ὅσαι καὶ οἷαι θὰ ἀνέμενέ τις.

Ὡς πηγὴ διὰ τὸ θέμα χρησιμεύουσι κατὰ πρῶτον λόγον τὰ γεωπονικά, καὶ μάλιστα τὸ Ε' καὶ Ϛ' βιβλίον αὐτῶν, τῶν ὁποίων ὅμως πρέπει μετὰ φειδοῦς νὰ γίνεται χρῆσις, διότι πᾶσαι αἱ ὑπ' αὐτῶν παρεχόμεναι πληροφορίαι δὲν ἀνήκουν εἰς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἄλλαι πηγαί, τὰς ὁποίας ἐπωφελῶς διὰ τὸ θέμα θὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἐρευνητὴς εἶναι τὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων τὰ παλαιότερα δὲν ἀνέρχονται πέραν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, κατόπιν οἱ νόμοι, καὶ δὴ ὁ γεωργικός, τὰ Βυζαντινῶν χρόνων μυθιστορήματα, τὰ ἐπύλλια, αἱ συλλογαὶ τῶν ἐπιστολῶν, τὸ εὐχολόγιον, τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ ἡ διατριβὴ περὶ γεωργικῶν [1], ἐν ᾗ, ἐν τοῖς πλείστοις, ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὰ γεωπονικὰ βιβλία, καὶ τέλος οἱ κατὰ διαφόρους αἰῶνας ὑπὸ γνωστῶν συγγραφέων ἢ καὶ ὑπὸ ἀνωνύμων γραφέντες στίχοι εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν κυρίως τῶν πηγῶν τούτων, αἵτινες σημειωτέον ἐλαχίστας παρέχουσι πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου τῆς φυτεύσεως, κλαδεύσεως καὶ ἐν γένει τῆς καλλιεργείας τῶν κλημάτων, καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ νεοελληνικοῦ ἀμπελουργικοῦ βίου ἀνακοινοῦνται αἱ ἑξῆς ὀλίγαι πληροφορίαι.

Ὁ τόπος ἐν ᾧ οἱ Βυζαντινοὶ ἐφύτευον ἄμπελον ἐκαλεῖτο τότε *ἀμπελότοπον* [2], ὁ δὲ χῶρος μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ φυτευθέντων κλημάτων *ἀμπέλιν* [3]. Ἐχαρακτηρίζετο δ' ἡ περίμετρος τοῦ ἀμπελίου ὡς *γῦρος* [4], ὅστις συχνὰ ἀνα-

---

[1] Βλ. Boissonade, Anecdota græca, 1,242 ἑξ.

[2] Trinchera, Syllabus, 51,41· 103,79· 186,140· 259,198· 284,217· 370, 269. Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti, 94,20· 392,2. Ὁ ἀμπελότοπος νῦν περιφέρεται πολλαχοῦ.

[3] Cusa, I diplomi Greci ed Arabi di Sicilia, 395,7. Spata, Ἔνθ' ἀν., 392,2· 406,6. Miklosich-Müller, Acta et Diplomata, 5,27. Tafel, Eustathii opuscula, 244,3 καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.

[4] Τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, στίχ. 2458,2462.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

φέρεται ὡς ἐξασφαλιζόμενος διὰ *φραγμοῦ*[1] ἢ *φράκτης*[2], ἀποτελουμένης συνήθως εἴτε ἐκ τοιχίων ἐκ ξηρολίθων εἴτε ἐκ *πάλων* μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐτίθεντο ἀκανθώδη φυτά[3], ἢ *τάφρου, τράφου, χαρακώματος*[4].

Ἵνα δ' ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἀμπελίου εἶναι μεγαλυτέρα, παρὰ τὴν φράκτην, ὠρύσσετο καὶ χανδάκιον[5] *τράφος* ἤτοι τάφρος καλούμενον[6].

Ἡ νεωστὶ φυτευθεῖσα ἄμπελος ἐκαλεῖτο, ὡς καὶ σήμερον, *φυτεία*[7] ἢ *νεόφυτον*[8], ἔδιδε δὲ τὸ πρῶτον καρπὸν τὸ τέταρτον ἀπὸ τῆς ἐμφυτεύσεως ἔτος[9]. Ἡ εὐθαλὴς καὶ λίαν εὐδοκιμοῦσα ἄμπελος ἐλέγετο *κεφαλική*[10], ἡ δὲ ἕνεκα τοῦ χρόνου ἐρημωθεῖσα *ἐρημάμπελον*[11] ἢ *ἐξάμπελον*[12], ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερον.

Τὰ ἐν τῷ ἀμπελοτόπῳ φυτευόμενα *κλήματα* ἐκαλοῦντο καὶ οὕτως, ἀλλὰ καὶ *ἀμπέλια*[13] καὶ *κορμοί*[14], ἐξ ἧς τελευταίας λέξεως προέρχεται τὸ σημερινὸν

---

[1] Μόσχου, Λειμωνάριον, 87[3],3053. Cusa, I diplomi, 90,15. Spata, Ἔνθ' ἀν., 60,12. Trinchera, Syllabus, 93,72· 192,145· 178,135· 198,150. Εὐσταθίου, Παρεκβ., 924,20. Tafel, Eustathii opuscula, 287,9. Νόμοι γεωργικοὶ κατ' ἐκλογὴν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ἰουστινιανοῦ βασιλέως, 4 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ., 4,5, σ. 840). Τὸ περίφραγμα χωραφίων καὶ ἀμπελίων λέγεται νῦν φραγμὸς ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου καὶ φραμὸς ἐν Κύπρῳ, Καρπάθῳ καὶ Νισύρῳ.

[2] Trinchera, Syllabus, 119,91· 161,121. Cusa, I diplomi, 412,15. Spata, Le pergamene Greche, 243,13. Ἡ φράχτη τἀμπελιοῦ εἶναι σήμερον πολύλεκτος.

[3] Μόσχου, Ἔνθ' ἀν. Νόμοι γεωργικοὶ κατ' ἐκλογήν, Ἔνθ' ἀν. Πῶς κατεσκευάζετο εἷς φραγμὸς περιγράφουσι τὰ γεωπονικά.

[4] Trinchera, Syllabus, 178,135. Εὐσταθίου, Παρεκβ., 706,5. C. Ferrini, Edizione critica del νόμος γεωργικός, 49 (BZ, 7,564).

[5] Trinchera, Syll., 178,135· 243,185. Tafel, Eustathii opusc., 287,9. Ὁ γεωργικὸς νόμος (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 4,5, σ. 840) ἀναφέρει τὴν τῆς ἀμπέλου διώρυγα.

[6] Εὐσταθίου, Παρεκβ., 582,7· 706,3. Miklosich-Müller, Acta et Diplomata, 5,19· 6,9,13.

[7] Trinchera, Syll., 170,129· 186,140· 218,166· 264,201. Cusa, I diplomi, 14,4 καὶ 618. Νῦν κοινῶς *φυτειά*.

[8] Βασιλικά, 28,10,6. Νῦν κατὰ τόπους *νεοφύτι* λέγεται ἡ νεωστὶ φυτευθεῖσα ἄμπελος.

[9] Χρυσόστομος, PG, 62,630.

[10] Trinchera, Syll., 400,289.

[11] Trinchera, Syll., 12,11· 23,22· 304,228· 344,253. Τὸ *ρημάμπελο* οὕτω καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ. Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 308.

[12] Trinchera, Syll., 237,203· 304,228· 390,283. Καὶ νῦν *ξάμπελο* λέγεται ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα ἄμπελος.

[13] Trinchera, Syll., 356,261· 400,239.

[14] Vitelli, Papiri Fiorentini, 50 I,2· 50 II,34· 50 III,78. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς παπύρους, 18,19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

κούρβουλο, τὸ τὸν κορμὸν τοῦ κλήματος δηλοῦν, πρὸς δὲ καὶ *ρίζαι*[1] ἢ *ριζία*[2], τοποθετούμενα στοιχηδόν, κατὰ *ὀρδινίας* ἢ *ὄρδινα*[3], ἢ *στοίχους*[4] ὅπως ἔλεγον, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων ὥριζε καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀμπελίου, ὅπερ ἐχαρακτηρίζετο ὡς *πεντηκοντάριον*, *ἑξηκοντάριον* κτλ., ἂν περιεῖχε πεντήκοντα ἑξήκοντα κτλ. τοιούτους στοίχους κλημάτων[5]. Τὰ κλήματα ἐπ' ἴσης τότε, ὡς καὶ νῦν εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς, ἐν Τήνῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμετροῦντο κατὰ χιλιάδας[6] ἡ ὅλη δὲ ἄμπελος κατὰ μόδια[7].

Τὸν κορμὸν τοῦ κλήματος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κλάδους, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος καλεῖ *μητέρα*[8], δημωδῶς ὅμως τότε θὰ ἐλέγετο ἀσφαλῶς *μάννα*.

Ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἀναφέρονται *χαμάμπελα*[9], ὡς τοιαῦτα δὲ θεωρητέα τὰ ἔχοντα μικρὸν ὕψος κλήματα· ὅτι δ' ὑπῆρχον ὑψηλότερα τοιαῦτα σαφῶς φαίνεται ἐκ μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων παρ' οἷς, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀμπελουργικῶν ἐργασιῶν, ἀναφέρεται καὶ τὸ *ἀναδῆσαι*[10]. Ἂς προσθέσωμεν ὅτι γνωσταὶ ἦσαν τότε καὶ αἱ *ἀναδενδράδες*, αἱ τῶν Γεωπονικῶν (5,20,2) δενδρίτιδες ἄμπελοι αἱ καὶ νῦν *ἀνεντράδες*, αἱ ἐπὶ τῶν δένδρων δῆλα δὴ ὑπὸ τῶν ἀμπελουργῶν ὑψούμεναι[11].

Ὁ *ἀμπελουργός*, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καλούμενος, πρὸς δὲ καὶ *ἀμπελάρις* ἢ *ἀμπελᾶς*[12], ἔλεγον ὅτι *κάμνει τὰς ἀμπέλους*, ἤτοι

---

[1] Trinchera, Syll., 93,72· 131,100· 158,119· 307,229. Καὶ σήμερον αἱ ἄμπελοι μετροῦνται κατὰ ρίζας.

[2] Trinchera, Syll., 93,73· 259,198· 401,289. Cusa, I diplomi, 395,7· 675,14. Spata, Le pergamene Greche, 192.

[3] Trinchera, Syll., 36,31· 321,238. Ἐσημείωσε δὲ καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Θεοκρίτου, Εἰδύλλ., 10 αὔλακα τὸν ὄγμον φησί, τὸ κοινῶς λεγόμενον *ὀρδίνιον*.

[4] Corp. Gl. Lat., II, 21,12. Κατὰ τὸν Πολυδεύκη, Ὀνομαστ. (7,32), ἡ κατὰ στοίχους πεφυτευμένη ἄμπελος ἐκαλεῖτο στοιχάς.

[5] Trinchera, Syll., 30,26· 36,31· 103,79· 186,140.

[6] Trinchera, Syll., 356,261. Σπ. Ζαμπελίου, Ἰταλοελληνικά, 139.

[7] Βλ. χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς ἐν Σέρραις μονῆς τοῦ Προδρόμου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 1,217). P. Lemerle, Actes de Kutlumus, 63.

[8] Tafel, Eustathii opusc., 261,18· 335,59. Ὁ κορμὸς τοῦ κλήματος καλεῖται νῦν *μάννα* ἐν Κρήτῃ, Τήνῳ, Κερατέᾳ Ἀττικῆς. Πιθανῶς δ' οὕτω θὰ καλῆται καὶ ἀλλαχοῦ.

[9] Cusa, I diplomi, 636,12.

[10] Κλήμεντος, Στρωματεῖς, 1,9 (PG, 8,740). Λουκιανοῦ, Φιλοψευδὴς ἢ ἀπιστῶν, 11.

[11] Χρυσόστομος, PG, 55,726. Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλ. 10, ἱστορ. 32, 925. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σῳζόμενα, 1,50,4.

[12] Τὸ *ἀμπελάρις* δίδουσι τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια, τὸ *ἀμπελᾶς* δὲ Λέων ὁ Διάκονος (Ἱστορ., 113,11) γράφων· «γεωργὸς ἀμπέλων καθεστηκὼς ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῆς τὸ ἐπώνυμον εἴληφεν ἀμπελᾶς κατονομασθείς».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

καλλιεργεῖ[1], πρὸς δὲ ὅτι *ἀναστήνει τὴν ἄμπελον*[2], ἤτοι περιποιούμενος τὰ κλήματα φροντίζει νὰ θάλλουν καὶ νὰ αὐξάνουν ταῦτα, φράσις, ἥτις καὶ σήμερον εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ γεωργικῇ γλώσσῃ, ἀφ' οὗ συχνὰ λέγεται περὶ γεωργοῦ ὅτι ἀναστήνει δένδρα[3].

Τὸ φύτευμα, κατὰ τὰ γεωργικὰ παραγγέλματα, ἐγίνετο κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους ἢ δῆλα δὴ μετὰ τὸν τρυγητὸν καὶ τὴν πτῶσιν τῶν φύλλων, κατὰ Νοέμβριον, ἢ ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, μετὰ τὴν ἰσημερίαν[4]. Κατ' ἄλλους τὸ φύτευμα εἰς τόπους θερμοτέρους καὶ ἀνύδρους ἔπρεπε νὰ γίνεται κατὰ Δεκέμβριον[5]. Τὰ φυτευόμενα δὲ κλήματα συνιστᾶτο νὰ μὴ λαμβάνωνται ἐκ νεοφύτου ἀμπέλου, ἵνα μὴ γίνουν ἀσθενῆ οὐδὲ ἐκ γηραιᾶς ὁπότε θὰ ἐγίνοντο ἄκαρπα, ἀλλ' ἐκ κλημάτων ἀκμαιοτάτων καὶ πολυοφθάλμων καὶ πολυφόρων. Καλὸν δ' ἐθεωρεῖτο νὰ φυτεύωνται ἀνὰ δύο τὰ κλήματα, διὰ τὴν πιθανὴν ἀστοχίαν τοῦ ἑνὸς καὶ εἰς βάθος ὄχι ὀλιγώτερον τῶν τεσσάρων ποδῶν[6].

Ἦσαν δὲ διάφοροι αἱ περὶ τὴν ἄμπελον ἀσχολίαι τοῦ ἀμπελουργοῦ. Κατὰ πρῶτον φυσικὰ ἐφύτευε τὴν ἄμπελον, *ἐλάκκιζε* τὰ κλήματα, κατεσκεύαζε δῆλα δὴ μετὰ τὸν τρυγητὸν καὶ πρὸ τῶν χειμερινῶν βροχῶν λάκκους περὶ τοὺς κορμοὺς αὐτῶν, διὰ νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ ὄμβρια ὕδατα περὶ τὸ πρέμνον[7] ἢ ἠσχολεῖτο περὶ τὸν *πότον*[8], τὸ πότισμα δῆλα δὴ τῶν κορμῶν, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο διὰ γλυκέος ὕδατος[9], ἤ, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, *ἐχαράκωνε*[10],

---

[1] Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Τύχωνος (Anal. Boll., 26,231,2). L. Weigl, Ἰωάννου Καματηροῦ εἰσαγωγὴ ἀστρονομίας, 1961.

[2] Trinchera, Syll., 400,289. Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους (7,32), κεῖται ἀνατρέφειν φυτά. Πβ. καὶ τὸ τοῦ γεωργικοῦ νόμου (7,1)· «ἐὰν δένδρον ἀνατραφῇ» (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 844).

[3] Ἐν Αἰτωλίᾳ σύνηθες ἐπὶ κλημάτων τὸ *ξανασταίνω*. Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 39. Ὁ ἀναστήνων φυτὰ ἢ δένδρα λέγεται *ἀναστάτης* ἐν Χίῳ, ἔπιθι Φ. Κουκουλέ, Διὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, 692. Α. Κοραῆ, Ἄτακτα, 4,16. Τὸ περιποιοῦμαι ἄμπελον λέγεται νῦν ἐν Κρήτῃ *κηδεύω*.

[4] Γεωπονικά, 3,14,15· 5,6,2. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Περὶ γεωργικῆς (Boissonade, Anecdota græca, 1,243).

[5] Γεωπονικά, 3,14,15.

[6] Γεωπονικά, 5,6. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἔνθ' ἀν., 1,244.

[7] Π. Γενναδίου, Λεξικὸν φυτολογικόν, ἐν λ. ἄμπελος, 77. Ἄκτος ἐκδόσεως ἀμπελίου ἐφημισάρικου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 6,620). Ἡ ἐργασία αὕτη λέγεται νῦν *ξελάκκωμα*.

[8] Cusa, I diplomi, 609,623. Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti, 400,4.

[9] Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, Παρεκβ., 1130,44, ἂν καλῶς ἀντελήφθη τὸ πρᾶγμα, ὁμιλεῖ καὶ περὶ ποτίσματος παραθαλασσίων ἀμπελώνων διὰ θαλασσίου ὕδατος.

[10] Νόμοι γεωργικοὶ κατ' ἐκλογήν, 1,23 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος, 834). Γεωπονικά, 5,22,2· 27· 29,6. Λουκιανοῦ, Φιλοψευδὴς ἢ ἀπιστῶν, 11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

παρεπήγνυε δῆλα δὴ πάλους, *παλούκας*[1], περὶ τὰ κλήματα τῆς φυτείας, διὰ νὰ μὴ στραβώνουν ταῦτα καὶ βλάπτωνται οἱ καρποί[2]. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τότε διὰ τοῦ *χαρακώνω* θὰ ἐδηλοῦτο καὶ τὸ σημερινὸν *χαράκωμα*, τὸ χάραγμα δῆλα δὴ τοῦ κορμοῦ τοῦ κλήματος, ἵνα συγκρατηθῇ ὁ βότρυς καὶ αἱ ῥᾶγες αὐτοῦ γίνουν χονδραί.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βλαστήσεως, *ἐδισκάφιζε*[3], ἰσοπέδωνε τουτέστιν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀμπέλου συντρίβων τοὺς βώλους ἢ *ἐκλάδευε*[4], διὰ νὰ δυναμώσῃ τὴν ρίζαν ἢ *κατεβόλευε*, ἔκαμνε δῆλα δὴ κατὰ τὸ φθινόπωρον τὰς καὶ σήμερον λεγομένας καταβολάδας, κατέχωνε τουτέστι μίαν τῶν βεργῶν τοῦ κλήματος εἰς παρακείμενον λάκκον ἀποκόπτων αὐτὴν ἀπὸ τῆς μάννας της μετὰ ἓν ἔτος οὕτως ὥστε αὕτη ν' ἀποτελέσῃ ἴδιον κλῆμα[5] ἢ καὶ *ἐβλαστολόγει*[6], μετὰ δῆλα δὴ τὴν ἔναρξιν τῆς δέσεως τοῦ καρποῦ ἀφῄρει τὰ ἄκρα τῶν καρποφόρων βλαστῶν ἀφίνων ὀλίγα φύλλα ἄνωθεν τῆς σταφυλῆς, ἵνα οὕτως εἶναι ἀφθονωτέρα ἡ καρποφορία[7] ἢ καὶ περιέσκαπτε τὸ ἔδαφος τῆς ἀμπέλου κατὰ τὴν ἄνοιξιν[8].

Ἐγίνετο δὲ τὸ βλαστολόγημα, κατὰ τὰ Γεωπονικὰ (2,46,5· 3,6,2), δὶς τοῦ ἔτους κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον, ὁπότε ἐβλαστολογοῦντο αἱ τριετεῖς ἄμπελοι καὶ εἶτα κατὰ τὸν Ἰούνιον τῶν νεαρῶν ἀμπέλων τότε βλαστολογουμένων[9].

Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ ἔμπειροι ἀμπελουργοί, ὁσάκις οἱ ἐπὶ τῶν κλημάτων βότρυες ἦσαν πολλοί, ἀπέκοπτον μέρος αὐτῶν, ἵνα οὕτω μὴ ἐλλατωθῇ ἡ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη δύναμις τοῦ κλήματος πρὸς καρποφορίαν[10]. Τέλος ὁ ἀμπελουρ-

---

[1] Cusa, I diplomi, 390,4. Ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι συνήθης ἡ φρ. «φουρκώνω τὴ φυτειά». Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 309. Τὸ παλούκι ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, Παρεκβ., 1163,17 καλεῖ *κάμακα*.

[2] Νεῖλος ἀσκητής, PG, 79,1160.

[3] Νόμοι γεωργικοὶ (Ἀρμενοπούλου, Ἔνθ' ἀν.). Ἄκτος ἐκδόσεως ἀμπελίου ἐφημισάρικου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 6,627). Οὐχὶ ὀρθῶς τὰ χειρόγραφα ἀντὶ τοῦ δισκαφίζω ὅπερ καὶ σήμερον λέγεται, δίδουσι διασκαφίζω. Διὰ τὸ δίσκαφο βλ. Π. Γενναδίου, Ἔνθ' ἀν., 78.

[4] Νόμοι γεωργικοί, Ἔνθ' ἀν. Χρυσόστομος, PG, 52,417. Πότε ἔπρεπε νὰ ἀρχίζῃ τὸ κλάδευμα περιγράφουσι λεπτομερῶς τὰ γεωπονικά, 5,23 ὁρίζοντα ὡς κατάλληλον χρόνον τὸ ἀπὸ 15ης Μαρτίου μέχρις 20ῆς Φεβρουαρίου χρονικὸν διάστημα Γεωπονικά, 5,45,46. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἔνθ' ἀν., 1,245.

[5] Ἄκτος ἐκδόσεως ἀμπελίου ἐφημισάρικου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 6,621).

[6] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 2459. Τὰ περὶ βλαστολογίας βλ. ἐν γεωπονικῶν, βιβλ. 5,28,29.

[7] Ἔπιθι Π. Γενναδίου, Ἔνθ' ἀν., 80. Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 316.

[8] Γεωπονικά, 3,3,6,7.

[9] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Περὶ γεωργικῶν. Boissonade, Anecdota græca, 1,243.

[10] Εὐσταθίου, Παρεκβ., 227,74

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

γὸς ἐνήργει καὶ τὸν ἐγκεντρισμὸν τῶν ἀμπέλων, ὅστις συνιστᾶτο νὰ γίνεται κατὰ μῆνα Μάρτιον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν πυθμένα τῆς ἀμπέλου, ἀλλ' εἰς τὸ ἰσόπεδον [1].

Ἐννοεῖται δ' ὅτι διὰ τὰς τοιαύτας ἐργασίας ὁ ἀμπελουργὸς ἐχρησιμοποίει διάφορα ἐργαλεῖα, ἐξ ὧν ἀναφέρονται τὸ σκαφεῖον ἢ μάκελλα, ἡ κοινῶς νῦν *δίκελλα* [2] καὶ κοινῶς *δικέλλι* ἡ *τσάπα*, ἀξίνη μὲ δύο μεγάλους ὀδόντας ἔμπροσθεν, τὸ *σκαλίδιν* ἢ ἡ *σκαλίδα* [3], νῦν κοινῶς σκαλιστήρι, μικρὰ δῆλα δὴ μάκελλα καὶ τὸ *κλαδευτήριον*, δι' οὗ ἐν καιρῷ τοῦ κλαδεύματος ἀπέκοπτον τοὺς περιττοὺς κλάδους τοῦ κλήματος [4].

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου ἐπήρκει ὁ γεωργός, εἶχε καλῶς, ἂν ὅμως ἠδυνάτει, τότε συνήθως παρεχώρει εἰς ἄλλον αὐτὴν «εἰς ἡμισείας» ἢ «ἐφ' ἡμισείας» ἢ «ἐξ ἡμισείας» ἢ «ἐπὶ ἡμισειότητος» ἢ «*ἐφημησάρικην*» [5], νῦν κοινῶς *σημισειάρικην* ἢ *σημισειακήν*, ὑπὸ τὸν ὅρον δῆλα δὴ τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσοδήματος νὰ λαμβάνῃ αὐτός, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ὁ καλλιεργητής [6].

Ἐπειδὴ δὲ διάφορα πτηνὰ ἢ τετράποδα ζῷα ἐπροξένουν βλάβας εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἢ οἱ παραπορευόμενοι ἢ καὶ κλέπται ἀπέκοπτον ἢ ἔκλεπτον τὰς σταφυλάς, διὰ τοῦτο οἱ κάτοχοι ἀμπελώνων ἐφρόντιζον νὰ ὁρίζωσιν *ἀμπελοφύλακας* [7] καὶ *δραγάτας* ἄλλως καλουμένους [8], οἵτινες ἐντὸς μὲν τῶν κτημάτων ἐτοποθέτουν παλαιὰ ράκη ἢ κακόσχημα ὁμοιώματα ἀνθρώπων, πρὸς

---

[1] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἔνθ' ἀν., 1,243,245.

[2] Κλήμεντος, Στρωματεῖς, 1,9 (PG, 8,740), Βίος τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἀβερκίου, PG, 115,1237. Σύνοψις Λ, 1,89 (Zachariæ von Lingenthal, JGR, 5,463).

[3] Μόσχου, Λειμωνάριον, PG, 87³,3069. Σύνοψις, Ἔνθ' ἀν.

[4] Κλήμεντος, Ἔνθ' ἀν. Νόμοι γεωργικοί, 2,1 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος, 836).

[5] Νόμοι γεωργικοί, 1,22 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 834). Trinchera, Syll., 103,79· 228,173. Cusa, I diplomi, 669,11. Ἄκτος ἐκδόσεως ἀμπελίου ἐφημισάρικου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 6,620)· «ἐφ' ἡμισείᾳ λαμβάνειν» εἶπε καὶ ὁ Χρυσόστομος, PG, 54,611. Νῦν ἐν Ρόδῳ *(ἐ)φήμισον* λέγεται τὸ ἐξ ἡμισείας πρὸς καλλιέργειαν διδόμενον κτῆμα (Βενετοκλέους, Βραχεῖαι παρατηρήσεις, 37).

[6] Ὁ ἐφ' ἡμισείας ἀναλαμβάνων νὰ καλλιεργήσῃ ἀγρὸν ἢ ἄμπελον ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν *ἡμισειαστής*, νῦν δὲ *σημισάτορας*.

[7] Γρηγόριος Νύσσης, PG, 44,800. Tafel, Eustathii opusc., 287,9. CGL, III, 488,23· 507,46. Ὁ ἀμπελοφύλαξ ἐν Ρόδῳ λέγεται *σκοπὸς* (Βενετοκλέους, Ἔνθ' ἀν., 100), ἐν Κρήτῃ δὲ *βλεπές*.

[8] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 926,2459. Ἐν τῷ ἐπυλλίῳ τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμινην (στίχ. 928, Wagner, Trois poèmes, 268), φέρεται καὶ τὸ ρῆμα *δραγατεύω*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

ἐκφοβισμὸν τῶν πτηνῶν[1], αὐτοὶ δὲ ἢ περιεφέροντο περὶ τὰς ἀμπέλους[2] ἤ, τοποθετοῦντες ἐν αὐταῖς *μάγγανα*, ἤτοι παγίδας[3], ἢ πηγνύοντες ἐπὶ ὑψώματος *σκηνήν*, καὶ *καλύβην* καλουμένην[4] προσεπάθουν ν' ἀπομακρύνωσι τὰ βλάπτοντα ζῷα ἢ τοὺς κλέπτας διὰ φωνῶν ἢ χειροκροτημάτων[5] ἢ διὰ τῶν ἀναλαμπῶν τοῦ ἐν τῇ χειρὶ κρατουμένου καὶ περιστρεφομένου ξίφους ἢ καὶ διὰ λίθων διὰ σφενδόνης βαλλομένων[6].

Ἐπειδὴ δὲ αἱ εἰς τὰς ἀμπέλους ὑπὸ ζῴων προσγινόμεναι ζημίαι ἦσαν συχναί, διὰ τοῦτο ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ καὶ ὁ νόμος ὁρίζων ἑκάστοτε τὰς ἀναλόγους ποινάς. Οὕτως, ἔμενεν ἀτιμώρητος, ὅστις ἔθετεν ἐντὸς τῆς ἀμπέλου του μάγγανον ἐν καιρῷ τῶν καρπῶν εἰς ὃ ἐμπίπτων ὁ εἰσερχόμενος χοῖρος ἢ ὁ κύων[7] ἀπέθνησκεν[8]. Ἐπ' ἴσης ἔμενεν ἀζήμιος ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος εἰς τοὺς πάλους τοῦ φράκτου τοῦ ὁποίου ἐμπλακεὶς ἀπέθνησκεν ὁ ἐπιχειρήσας νὰ εἰσέλθῃ βοῦς ἢ ὄνος[9]. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους ὁ εὑρὼν χοίρους ἢ πρόβατα *πραιδεύοντα*, ἤτοι ποιοῦντα ἀγροζημίαν, ὤφειλε διὰ πρώτην μὲν καὶ δευτέραν φορὰν νὰ παραδώσῃ αὐτὰ εἰς τὸν κύριόν των, ἂν ὅμως καὶ ἐκ τρίτου τὰ συνελάμβανε, τότε ἠδύνατο ἀτιμωρητὶ νὰ τὰ οὐροκοπήσῃ ἢ καὶ νὰ τὰ κατατοξεύσῃ[10]. Ἂν ἀφ' ἑτέρου ὁ συλλαβὼν δραγάτης ἐφόνευε τὸ διὰ πρώτην φορὰν συλληφθὲν ζῷον ἢ ἐτύφλωνεν ἢ οὐροκόπει ἢ ἔθραυε τοὺς πόδας

---

[1] Ἰωάννου Γεωμέτρου, Ποιήματα (NE, 16,44) Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικ. διήγ., 375,10. Τὰ φόβητρα ταῦτα ἐν Κρήτῃ μὲν καλοῦνται *σούβιστρα*, ἀλλαχοῦ δὲ πολλαχοῦ *σκιάχτρα*.

[2] Tafel, Eustathii opusc., 287,12.

[3] Νόμοι γεωργικοί, 6,5 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 842).

[4] Μ. Βασίλειος, PG, 30,152. Tafel, Eustathii opusc., 242,6· 275,3. Ἡσύχιος ἐν λ. ὀπωροφυλάκιον. Θεόδωρος Πρόδρομος, PG, 133,1368. Ἡ καλύβη λέγεται νῦν κατὰ τόπους καὶ οὕτω, ἀλλὰ καὶ *τσαρδάκα, δραγατσιὰ* καὶ *φυλάχτρα*, ὁ δὲ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Tafel, Eustathii opusc., 287,12), τὴν καλεῖ ὀπωροφυλάκιον.

[5] Χρυσόστομος, PG, 63,939· 64,801.

[6] Καισαρίου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὁμαίμονος διάλογος Γ', PG, 38, 1100. Ἱερωνύμου καὶ Σωφρονίου, Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἱλαρίωνος (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, 5,115,25). Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, στίχ. 2457.

[7] Ὡς γνωστόν, οἱ κύνες τρώγουσι τὰς σταφυλὰς ζημιοῦντες οὕτω τοὺς ἀμπελοκτήμονας, οἵτινες, συμφώνως τῷ νόμῳ, καὶ τοὺς ἐφόνευον· ἐντεῦθεν καὶ ἡ σημερινὴ φράσις «ἐπῆγε σὰν τὸ σκυλλὶ στ' ἀμπέλι» ἐπὶ τοῦ ἀνεκδικήτου φονευθέντος. Πβ. Φ. Κουκουλέ, Βίος καὶ γλῶσσα, Ἡμερολ. Μεγάλ. Ἑλλ., 1930, σ. 436,437.

[8] Νόμοι γεωργικοί, 6,5 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 842).

[9] Νόμοι γεωργικοί, 4,6 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 840).

[10] Νόμοι γεωργικοί, 4,4 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 840).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

αὐτοῦ, τότε ὤφειλε νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ δι' ὑγιοῦς [1]. Κατεδικάζετο ἐπ' ἴσης νὰ καταβάλῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν τιμὴν τοῦ ζῴου ὁ ἐν ξένῳ ἀμπελῶνι συλλαβὼν αὐτὸ καὶ φονεύσας ἀντὶ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς τὸν κύριόν του [2]. Μεταξὺ τῶν ζῴων, τὰ ὁποῖα ἔβλαπτον τὰς ἀμπέλους ἀνεφέραμεν τὰ πρόβατα, τοὺς βοῦς, κύνας καὶ χοίρους· εἰς αὐτὰ δέον νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ ἀλώπεκες [3] ὡς καὶ οἱ ἀκανθόχοιροι [4].

Ὁ κόπτων σταφυλὰς ἐκ ξένου ἀμπελῶνος, ἐὰν μὲν αὗται ἦσαν ὥριμοι, δὲν ἐτιμωρεῖτο, πληρώνων μόνον εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ τὰς ἐκ τῆς καταπατήσεως ἢ συνθλίψεως προκληθείσας ζημίας, ἐὰν ὅμως ἔκλεπτε τοὺς τρυγηθέντας ἤδη βότρυς, τότε ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ ἡ περὶ κλοπῆς ἀγωγὴ συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὤφειλε νὰ πληρώσῃ εἰς διπλοῦν τὴν ἀξίαν τῶν κλαπέντων [5]. Προστεθείσθω δ' ὅτι οἱ κλέπτοντες σταφυλάς, στερούμενοι τῶν χιτώνων των ἰσχυρῶς ἐμαστιγοῦντο [6], ἐὰν δὲ συνέβαινε νὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ ὀπωροφύλακες, ἐστεροῦντο πρὸς τούτοις καὶ τοῦ μισθοῦ των [7].

Τέλος ὁ μὲν καίων τῆς ἀμπέλου τὸν φραγμὸν ἐμαστιγοῦτο, ἐπλήρωνεν εἰς διπλοῦν τὴν προξενηθεῖσαν βλάβην, τοῦ ἀπεκόπτετο δὲ καὶ ἡ δεξιὰ χείρ [8], ὁ δὲ κόπτων πρὸς ἐκδίκησιν ἀμπέλους ἐχειροκοπεῖτο [9], τριάκοντα δὲ ραβδισμοὺς ἐλάμβανε καὶ τὸ διπλοῦν τῆς ζημίας ἐπλήρωνεν ὁ εἰσάγων τὰ ἴδια κτήνη εἰς ἀτρύγητον ἀμπελῶνα [10].

Ἐν τῷ 17ῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ε' βιβλίου τῶν γεωπονικῶν ἀναφέρονται διάφορα εἴδη σταφυλῶν [11], τὰ ὁποῖα ὅμως φαίνεται ὅτι ἀποδίδουσι μᾶλλον

---

[1] Νόμοι γεωργικοί, 4,7 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 840).

[2] Νόμοι γεωργικοί, 4,8 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 840).

[3] Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων, στίχ. 288 (Wagner, Carmina Græca, 151).

[4] Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, PG, 18,745.

[5] Βασιλικά, 60,3,27. Πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν κλεπτῶν, συνήθιζον νὰ ἐγκρύπτουν εἰς τὰς ἀμπέλους σκόλοπας, ἵνα ἐπ' αὐτῶν πατοῦντες οὗτοι τραυματίζωνται. Σουΐδας ἐν λ. σκόλοψ.

[6] Νόμοι γεωργικοί, 2,9 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 840).

[7] Νόμοι γεωργικοί, 2,3 (Ἀρμενοπούλου, Ἔνθ' ἀν.).

[8] Νόμοι γεωργικοί, 8,3 (Ἀρμενοπούλου, Ἔνθ' ἀν.).

[9] Νόμοι γεωργικοί, 7,4 (Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ., 846). Βασιλικά, 60,16β.

[10] Νόμοι γεωργικοί, 5,2 (Ἀρμενοπούλου, Ἔνθ' ἀν.).

[11] Αἱ ῥᾶγες τοῦ βότρυος δημωδῶς τότε ἐκαλοῦντο *ῥῶγες*, τύπος ὅστις ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἦτο γνωστός. Ἡ ῥὰξ ἐρεῖς· ὁ γὰρ ῥὼξ δύο ἔχει ἁμαρτήματα. Φρυνίχου, Ἐκλογή, 75 (Lobeck), τὰς ἀποπιπτούσας *ῥῶγας*, Κλήμεντος, Στρωματεῖς, 2,18,26, ῥᾶγα· ῥῶγα. Φωτίου, Λεξικόν, ῥάξ· ἡ τῆς σταφυλῆς, ἣν ἡμεῖς ῥῶγα. Ἡσύχιος ἐν λ. Ἐπὶ βότρυος ῥῶγας εἰπεῖν βάρβαρον. Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1633,42.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

ἀρχαιότερα ὀνόματα· δημώδη σταφυλῶν ὀνόματα παραδίδει μόνον τρία ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, τὰς *κουκούβας* (παρὰ τὸ Λατινικὸν cucuba= γλαὺξ) τὰς ἐχούσας χρῶμα ἐρυθρόφαιον καὶ ῥᾶγας μεγάλας, τὰ *χρυσοστάφυλα*[1], ἔχοντα ροδόχρουν χρῶμα καὶ ῥᾶγας στρογγύλας, μικρὰς καὶ γλυκείας, πρὸς δὲ τὰ *κρυστάλλινα* σταφύλια, τὰ ὁποῖα γλωσσάριον τοῦ Θ' αἰῶνος καλεῖ *κρυστάλλια*, ὡς καὶ σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ, οὕτως ὀνομασθέντα διὰ τὸ σκληρὸν καὶ ψυχρὸν τῶν ῥαγῶν αὐτῶν. Εἰς τὰ εἴδη ταῦτα προσθετέον καὶ τὸ *ἀθήριν*, ἐξ οὗ παρήγετο τὸ ὁμώνυμον εἶδος οἴνου[2].

Μετὰ τὴν ὡρίμανσιν τῶν σταφυλῶν, ἤρχετο ὁ καιρὸς τοῦ τρυγητοῦ, ὁ *τρύγος* ἢ τὸ *τρύγος*, ὡς ἔλεγον[3], ὁ ὁποῖος συνέπιπτε κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον[4], ἂν καί, ὡς λέγουν οἱ νόμοι, «πρὸς τὴν συνήθειαν ἑκάστου τόπου τὸν χρόνον τοῦ θέρους καὶ τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὁρίζουσι»[5]. Καὶ ἂν μὲν κατὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ ἐγίνετο ὡρισμένη τελετὴ δὲν μᾶς λέγουσι τὰ κείμενα, τὸ πρᾶγμα ὅμως φαίνεται πιθανόν, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς ἐπισήμου τελετῆς τῆς γινομένης τότε ἐν ἀμπέλῳ παρὰ τὸ ἐν τῇ Μικρασιατικῇ ἀκτῇ ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένῳ ἀνακτόρῳ τῆς Ἱερείας, ἣν περιγράφει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ βασιλείου τάξεως ἔργῳ του ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ ἐπιγραφομένῳ «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ τρυγητοῦ ἐν προκένσῳ τῆς Ἱερείας».

---

[1] Καὶ σήμερον διάφορα εἴδη σταφυλῶν ὀνομάζονται ἀπὸ τοῦ χρώματος, π.χ. *κοτσυφάλι* σταφυλὴ τῆς ὁποίας αἱ ῥᾶγες εἶναι μέλαιναι, ὅμοιαι κατὰ τὸ χρῶμα μὲ τὸ πτέρωμα τοῦ κοσσύφου (Κρήτη) *κουροῦνες* καὶ *μαυροκοροῦνες* μὲ μελαίνας ἐπ' ἴσης ῥᾶγας (ἐχούσας δῆλα δὴ τὸ χρῶμα τοῦ πτερώματος κορώνης) (Στερεὰ Ἑλλάς), *μελισσάκι* εἶδος σταφυλῆς ἧς αἱ ῥᾶγες ἔχουσι τὸ χρῶμα τῆς μελίσσης (Στερεὰ Ἑλλάς). Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 307.

[2] Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν τροφαὶ καὶ ποτά, ΕΕΒΣ, 17,79 - 81 καὶ 98. Τὸ ἀθήριν οὕτω καλεῖται καὶ νῦν ἐν Κρήτῃ, Θήρᾳ, Ρόδῳ καὶ Καρπάθῳ.

[3] Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα, 2,389· 4, 391. Καὶ σήμερον ὁ τρυγητὸς λέγεται κοινῶς ὁ *τρύγος*.

[4] Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας καὶ Μανουὴλ Φιλῆ, Εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας (Ideler, Physici et medici Græci minores, 1,291,419). Leo Sternbach, Nicolai Calliclis carmina, 45, στίχ. 37. Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, στίχ. 769 (Μαυροφρύδου, Ἐκλογὴ μνημείων, 352). Ὑπάρχει ὁμιλία τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου) ἔνθα φέρεται· «μηνὶ τῷ αὐτῷ εἰς τὸν τρυγητόν». Βλ. τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὸν Β' τόμ. σ. 348 τῆς βασιλείου τάξεως. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τοῦ τρυγητοῦ γίνεται λόγος ἐν τῷ Ε' βιβλ. κεφ. 45 τῶν γεωπονικῶν. Νῦν διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Σεπτέμβριος καλεῖται τρυγητὴς ἐν Θρᾴκῃ καὶ τρυγομηνᾶς ἐν Πόντῳ.

[5] Βασιλικά, 7,17,4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον λοιπόν, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τρυγητοῦ μετέβαινεν εἰς τὸ εἰρημένον ἀνάκτορον ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ πατριάρχου, τῶν ἀρχόντων, συγκλητικῶν καὶ ἀντιπροσώπων τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἐκεῖ οὗτος ἐν στολῇ καὶ ὁ πατριάρχης φορῶν ὠμοφόριον καὶ φελώνιον εἰσήρχοντο εἰς τὸ πρὸ τῆς ἀμπέλου ἀναδενδράδιον ἔνθα εἶχε τοποθετηθῆ μαρμαρίνη τράπεζα, ἐφ᾽ ἧς ὑπῆρχον κανίσκια μετὰ σταφυλῶν. Μετὰ ταῦτα ὁ *κουράτωρ*, ἤτοι ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀνακτόρων τῆς Ἱερείας, ἔφερε βούτην μετὰ σταφυλῶν ἐφ᾽ ἧς ὁ πατριάρχης ἀπήγγελλεν εὐχὴν «κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀκολουθίαν», ἀσφαλῶς τὴν «ἐπὶ τρυγῆς ἀμπέλου» ἀπαγγελλομένην. Τῆς εὐχῆς ληξάσης, ὁ πατριάρχης λαμβάνων ἓν βοτρύδιον τὸ ἔδιδεν εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος δὲ εἰς τὸν πατριάρχην. Ἐν συνεχείᾳ προσήρχοντο οἱ συγκλητικοί, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ δήμαρχοι τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς ἔδιδεν ἀνὰ ἓν βοτρύδιον ψαλλόντων κατὰ τὴν διανομὴν τῶν δήμων διάφορα ᾄσματα, ὧν ἓν εἶχεν οὕτως· «Εὐκληματοῦσα ἄμπελος οἱ κραταιοὶ ἀνεδείχθησαν δεσπόται εὐφρασίας βότρυας διανέμοντες πᾶσι, δι᾽ ὃ καὶ κατευφραίνονται αἱ σχολαὶ καὶ ἡ σύγκλητος τρυγητικὴν ἀπόλαυσιν ἐκτελοῦντες ἐν τοῖς Ἱερείας δώμασιν· δι᾽ ὃ πάντες κραυγάζομεν χαρὰ ἀνεκλάλητος ἐπεδήμησε τῷ κόσμῳ».

Μετὰ τὴν διανομήν, οἱ δῆμοι λαμβάνοντες ἀποκόμβια ἀνὰ ἓξ νομίσματα περιέχοντα καὶ εὐχόμενοι τὸν βασιλέα, ἀπήρχοντο. Ἐν τέλει ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου συνέτρωγεν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Ἱερείας [1].

Σημείωσον ὅτι κατὰ τὸν τρυγητὸν δὲν ἐπετρέπετο νὰ κολέσῃ τις εἰς δικαστήριον τὸν τρυγῶντα [2].

Οἱ τρυγηταὶ περιγράφονται ὡς ἔχοντες ἀνακομβωμένας τὰς χειρίδας των μέχρι τοῦ ἀγκῶνος [3], κρατοῦντες μικρὰ δρέπανα ἢ μαχαίρια πρὸς ἀποκοπὴν τῶν βοτρύων [4] καὶ ρίπτοντες τὰς ἀποκοπτομένας σταφυλὰς ἐντὸς τρυγητικῶν καλαθίων ἐκ λύγου κατεσκευασμένων [5], τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ὡς *κάρτα-*

---

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, 1,373,15. Πβ. καὶ J. Papadopoulos ἐν Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres, 1924, σ. 102 - 104.

[2] Βασιλικά, 7,17,1. Πανδέκται, 2,12,1.

[3] Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα, 4,289.

[4] Λόγγου, Τῶν κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην λόγοι Δ', 2,11. Θεοδώρου μητροπολίτου Κυζίκου, Ἐπιστολαὶ (Ν.Ἑλλην., 20,36,2).

[5] Πανδέκται, 33,7,8. Θεοδώρου Προδρόμου, Ἔνθ᾽ ἀν., 4,350. Θεοδώρου μητροπολίτου Κυζίκου, Ἔνθ᾽ ἀν. Ταῦτα νῦν ἐν Τσακωνίᾳ καλοῦνται *τρυγικά*. Μιχαὴλ Deffner, Λεξικὸν τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου ἐν λ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

λοι ἢ καρτάλια[1] *ἢ ἄρριχοι*[2] *ἢ τάρπαι ἢ ταρπία*[3], τὰ δὲ μεγαλύτερα *κανθήλια*[4] λέξεις, αἵτινες, πλὴν τῆς τελευταίας, καὶ σήμερον σῴζονται. Οὕτως ἐν Κύμῃ *ταρπὶ* λέγεται ὁ ἐκ λύγων τρυγητικὸς κάλαθος[5], *καρτάλι* δὲ πολλαχοῦ λέγεται τὸ κοφίνιον, *ἀρκάδι* δέ, ἤτοι *ἀρριχάδι*, ἐν ἁγίῳ Λαυρεντίῳ τοῦ Βόλου καὶ *ἀρκάδα* (=ἀρριχάδα) ἐν Ἄνῳ Σύρῳ, τὸ κοφίνιον, ἐν ᾧ θέτοντες μεταφέρουσι καρπούς.

Αἱ ἐντὸς τῶν κοφίνων τιθέμεναι σταφυλαὶ μεταφερόμεναι ἀφ' οὗ ἐκαθαρίζοντο ἀπὸ τὰ φύλλα καὶ τοὺς ὄμφακας[6] ἐρρίπτοντο ἐντὸς τοῦ *ληνοῦ* ἢ *λανοῦ*[7] ἢ *πατητηρίου*[8], τὸ ὁποῖον εἴκοσιν ἡμέρας πρὸ τοῦ πατήματος ἔπρεπε ν' ἀνοιχθῇ διὰ νὰ ἀερισθῇ, ραντισθῇ διὰ θαλασσίου ὕδατος καὶ θυμιασθῇ ὅπου οἱ *ληνοβάται*[9] μέχρι τῶν γονάτων ἀνεζωσμένοι, ἵνα μὴ ρυπαίνωνται τὰ φορέματά των, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα ἐρρυπαίνοντο[10], τὰς ἔθλιβον διὰ τῶν ποδῶν, τὰς *ἐπάτουν*[11], ὅπως τότε ἔλεγον καὶ ὡς ἐπ' ἴσης κοινῶς καὶ

---

[1] Βασιλικά, 44,10,8. Σύνοψις Λ, 1,89. Zach. v. Lingenthal, JGR, 5, 463. CGL, II, 72,20,3· 192,48. Κατὰ τὸν σχολιαστὴν «κάρταλοι, κόφινοι τρυγητικοὶ ἢ ὑποδεκτικοὶ ἐν οἷς καὶ σταφυλαὶ βαστάζονται». Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σῳζόμενα, 1,78,29. Κατὰ τὸ λεξικὸν τοῦ Σουῖδα κάρταλος· κόφινος ὀξὺς τὰ κάτω.

[2] Λόγγου, Ἔνθ' ἀν., 2,1· 36,1. Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1701,47.

[3] Ταρήφη· κόφινος μέγας, σημειοῖ ὁ Ἡσύχιος, φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Φωτίου τάρπη· κόφινος. Πβ. καὶ ΜΕ, 746,54. Τὴν τάρπην ἀναφέρει καὶ ὁ Παχυμέρης, 2,399,2, τὸ *ταρπίον* δέ, τὸ παρὰ τὸ τραπεῖν παραγόμενον, ὁ Θεσ. σαλονίκης Εὐστάθιος, Παρεκβ., 1533,57, ὅστις τὸ χαρακτηρίζει ὡς «κόφινον μέγαν, οἰσύϊνον» καὶ ὁ Πουλλολόγος, στίχ. 44 (Wagner, Carmina, 180). Κατὰ τὸν Πολυδεύκη, Ὀνομαστ., 10,158 τάρπη· ἥ ἐστι πλέγμα ἐκ λύγων. Περὶ τάρπης καὶ ταρπίου βλ. καὶ Στ. Δραγούμη, Εἰς Ἡσυχίου λέξεις, ἐν Ἀθηνᾶς, 29,267.

[4] Γεωπονικά, 6,11,1.

[5] Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, 1,397.

[6] Γεωπονικά, Ἔνθ' ἀν.

[7] *Λανὸς* ἐν ἐγγράφῳ κατωϊταλικῷ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Trinchera, Syll., 283, 216 καὶ σ. 354. Ὁ ληνὸς ἐπ' ἴσης λέγεται λανὸς καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κρήτῃ. Hatzidakis, Einleitung, 98.

[8] Σουῖδας ἐν λ. σταφυλή.

[9] Ἀστέριος Ἀμασείας, PG, 40,225. Corp. Glos. Lat., 2,360,24. Τὸ *ληνοβατῶ* μεταχειρίζεται συνήθως ὁ Χρυσόστομος. Τὸ *ληνοπατῶ* θὰ ἦτο πιθανώτατα δημῶδες κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ καὶ νῦν σῴζεται ὡς *λενοπατῶ* ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου. Φ. Κουκουλέ, Ἡσυχιανὰ (Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, 2,64 παράρτ. ΚΖ' τόμ. Ἀθηνᾶς) καὶ Λ. Κοραῆ, Ἄτακτα, 4,590.

[10] Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα, 4,389. Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος (PG, 36,657) ὁμιλεῖ διὰ τὰ ἐρυθρὰ ἱμάτια τοῦ ληνοβάτου, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ὁ Ἀμασείας Ἀστέριος, PG, 40,225.

[11] Τὸ πατεῖν ληνὸν ἢ ἐν ληνῷ σύνηθες παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι. Πβ. καὶ Χρυσόστομον, PG, 30,705. Ἀχμέτ, Ὀνειοκρ., κεφ. 195, σ. 151,13.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

σήμερον λέγουσι. Θὰ ἐγίνετο δὲ τὸ πάτημα, ὡς καὶ σήμερον ἐνιαχοῦ, καὶ ἐντὸς σκάφης, περὶ τούτου ὅμως δὲν ἔχομεν σαφεῖς μαρτυρίας.

Κατέρρεε δ' ὁ μοῦστος δι' αὔλακος, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας ἐνιαχοῦ ὑπῆρχε κρουνὸς λεοντοπρόσωπος[1], κάτωθεν δ' αὐτοῦ κοφίνιον ἢ ἄλλο πλέγμα πρὸς διύλισιν[2]. Ἐκ τοῦ κρουνοῦ ὁ μοῦστος κατέρρεε εἰς ὑποκείμενον κεκονιαμένον λάκκον τὸ *ὑπολήνιον*[3], ὅπερ ἔτι καὶ νῦν κατὰ τόπους, τὸ ἀρχαῖον διασῷζον ὄνομα, καλεῖται *πολήμι* ἢ *πολήβι*.

Ὁ πρὸ τῆς πατήσεως τῶν σταφυλῶν καταρρέων μοῦστος πιθανώτατα θὰ ἐκαλεῖτο, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις *πρόρρους*, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον οὗτος ἐν Χίῳ μὲν *πρόρρος* καλεῖται, *μπούρρος* δ' ἐν Κύθνῳ[4]. Τοῦτον μάλιστα δσάκις ἤντλουν ἐκ τῶν ὑπολενίων κατὰ τὸν Χρυσόστομον[5] δὲν ὡμίλουν.

Φαίνεται δ' ὅτι μετὰ τὸ πάτημα, πρὸς τελείαν τῶν βοτρύων σύνθλιψιν, ἔθετον ἐπ' αὐτῶν πατηθέντων βαρεῖς λίθους[6] ἢ ἀντὶ διὰ τῶν ποδῶν συνέθλιβον τὰς σταφυλὰς διὰ βαρέος ξύλου, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο *μάδης*[7], ἰδέαν τοῦ ὁποίου, ἴσως, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀπὸ τὸ σημερινὸν *στουμπιστήρι*, τὸ ὁποῖον εἶναι ξύλον πελεκημένον ἔχον ἐξόγκωμα κατὰ τὸ ἓν ἄκρον, δι' οὗ πιέζονται τὰ ἐντὸς τῆς κάδης σταφύλια[8].

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ τῶν γιγάρτων, *τσιπούρων*, ἔκθλιψις ἐγίνετο ἐπιχεομένου ἐπ' αὐτῶν ὕδατος καὶ πιεζομένων δι' εἰδικοῦ μηχανήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *τσιπουρομάγγανον*[9].

Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1574,3. Ζωναρᾶ, Λεξικὸν ἐν λ. γλεῦκος. Θεοδώρου μητροπολίτου Κυζίκου, Ἐπιστολαὶ (Ν.Ἑλλην., 20,36,2). Περὶ τοῦ πατήματος τῶν σταφυλῶν βλ. τὰ γεωπονικά, 6,11. Νῦν *πάτος* ἐν Ρόδῳ λέγεται τὸ κοινῶς *πάτημα* τῶν σταφυλῶν.

[1] Boissonade, Anecdota græca, 1,425.

[2] Σχολιαστὴς Ἀριστοφ., Εἰρήν., στίχ. 534.

[3] Χρυσόστομος, PG, 54,595· 59,616· 62,387. Trinchera, Syll., σ. 519. Cusa, I diplomi, 340,21· 637,12. Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti, 90,19.

[4] Ἔπιθι Φ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ, Ἀθηνᾶς, 49,133.

[5] PG, 62,387.

[6] Λόγγου, Ἔνθ' ἀν., 2,13,1.

[7] Βασιλικά, 19,8,17· 20,1,19. Γεωπονικά, 6,11,3. Du Cange, Ἑλληνικὸν γλωσσάριον ἐν λ. βάδδης. Ὁ μάδης ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς γλωσσαρίοις χαρακτηρίζεται ὡς πιεστὴρ μοχλὸς ἢ ἰπωτήριον ληνοῦ. CGL, II, 158,50, III, 263,17.

[8] Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 325.

[9] Φυσιολογικὴ διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος Πέτρου τοῦ ζυφομούστου, στίχ. 107 (Ν.Ἑλλην., 1,449), ὁ οὕτω δὲ παραγόμενος οἶνος εἶναι ὁ *λάκυρος* τῶν ἀρχαίων, ὀνομασία, ἥτις θὰ ἦτο καὶ δημώδης κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ καὶ νῦν οὗτος καλεῖται *λάγκυρος* ἐν Ἰκαρίᾳ καὶ Στενημάχῳ, *λάγκερος* ἐν Κο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

Οἱ τρυγῶντες ἀμπέλους καὶ οἱ πατοῦντες τὰς σταφυλάς, ἀνακουφίζοντες τὸν ἐκ τῆς ἐργασίας των κόπον, συνήθιζον, ὡς δὰ καὶ ἄλλοι ἐργαζόμενοι, νὰ ᾄδωσι διάφορα ληνοβατικὰ ᾄσματα, τῶν ὁποίων, δυστυχῶς, οὐδὲν μᾶς περιεσώθη[1]. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ᾀσμάτων, οἱ πατοῦντες, τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Ζ' αἰῶνος, πιθανώτατα καὶ βραδύτερον, ἀσυνειδήτως, διονυσιακὰ συνεχίζοντες ἔθιμα, ἀνεφώνουν τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου, δι' ὃ ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος διὰ τοῦ 62ου κανόνος της ἀπηγόρευσε «μὴ τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου ὄνομα τοὺς τὴν σταφυλὴν ἐκθλίβοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν» ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ μὲν τῶν λαϊκῶν, καθαιρέσεως δὲ τῶν κληρικῶν[2].

Οἱ αὐτοὶ μάλιστα ληνοβάται χύνοντες τὸν μοῦστον εἰς τοὺς πίθους συνήθιζον νὰ γελῶσι θορυβωδῶς καὶ νὰ ἀσιεΐζωνται, τοῦθ' ὅπερ ὡς ἐθνικὴν συνήθειαν καὶ δαιμονιώδη πλάνην ἀπηγόρευσεν ἡ αὐτὴ σύνοδος διὰ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος κανόνος της, ἀπαγόρευσις τὴν ὁποίαν δὲν εἰσήκουσαν, φαίνεται, οἱ Χριστιανοί, ἀφ' οὗ πέντε αἰῶνας μετὰ ταῦτα ὁ Ζωναρᾶς εἰς τὰ ἐθνικὰ ταῦτα ἔθιμα ἀναφερόμενος παρατηρεῖ «ἃ καὶ νῦν γίνονται παρὰ τοῖς ἀγρόταις μὴ εἰδόσιν ἃ ποιοῦσιν»[3]. Ἡ μόνη παραχώρησίς των ἦτο ὅτι, ἀφ' οὗ ἔχυνον ἐντὸς τῶν πίθων ἓν μέτρον οἴνου, ἀνεφώνουν «κύριε ἐλέησον»[4].

Δι' ὅσων λέγει ὁ Ζωναρᾶς θὰ ὑπονοῇ τὰ ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῆς Θρᾴκης τέως συνηθιζόμενα, ὅπου κατὰ τὸν τρυγητὸν μετημφιεσμένοι καὶ προσωπιδοφόροι, *τζαμάλες* καλούμενοι, ἔψαλλον ὄπισθεν τοῦ ληνοῦ, οἱ δὲ τρυγῶντες μετέφερον τὰς σταφυλὰς μετὰ χορῶν καὶ τυμπάνων, εἶτα δὲ μετημφιεσμένοι ἐχόρευον εἰς εὐρύχωρον μέρος μέχρι τοῦ μεσονυκτίου[5].

Ὁ ἐντὸς τοῦ ὑπολημνίου συγκεντρούμενος *μοῦστος* ἢ *μουστάριν*[6] ἐτοποθετεῖτο ἐντὸς πίθων, *πιθαρίων*, οἵτινες ἐπισσώνοντο καθ' ἕκαστον ἔτος ἢ κατὰ δύο[7] καὶ οἵτινες πολλάκις ἦσαν κεχωσμένοι ἐν τῇ ἀμπέ-

---

ζάνῃ καὶ *λάγκερας* ἐν Κύθνῳ, Κρήνῃ καὶ Σαράντα Ἐκκλησίαις (Φ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ, ἐν Ἀθηνᾶς, 49,113).

[1] Χρυσόστομος, PG, 55,156. Θεοδώρου μητροπολίτου Κυζίκου, Ἐπιστολαὶ (Ν.Ἑλλην., 20,36,4· 46,1). Τὰ ἐπιλήνια ᾄσματα συνηθίζονται καὶ σήμερον (Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, 324).

[2] Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, 2,448.

[3] Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, 2,449.

[4] Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν ἀνωτέρω κανόνα (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2,451).

[5] Κ. Χατζοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ (Θρᾳκικά, 2,455).

[6] Trinchera, Syll., 429,301. Ἀνωνύμου, Περὶ χυμῶν, βρωμάτων καὶ πομάτων (Ideler, Physici et medici Græci minores, 2,263). Ἐν Παραμύθᾳ Κύπρου σήμερον ὁ μοῦστος λέγεται *μουστάριν*.

[7] Βασιλικά, 20,1,19. Γεωπονικά, 6,4,2. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς πισσώσεως τῶν πίθων βλ. τὰ γεωπονικά, 6,4,7,8. Ἡ πίσσωσις, ἥτις καὶ σήμερον συνηθίζεται ἐν Κύπρῳ ἐγίνετο πρὸς συντήρησιν τοῦ οἴνου. Π. Γεννα δίου, Λεξικὸν φυτολογικόν, 57.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

λῳ[1] ἢ ἐντὸς *βουτ(ζ)ίων* καὶ *βαρελίων* ἄλλως καλουμένων[2] ἢ ἐντὸς *κιστέρνας*[3].

Ὑπελογίζετο δ' ὁ παραγόμενος οἶνος[4] κατὰ *μετρητὰς*[5] ἢ *μέτρα*[6] ἡ χωρητικότης τῶν ὁποίων ὑπελογίσθη εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα λίτρας[7] καὶ τοῦ ὁποίου μέτρου ἡ χωρητικότης ἀσφαλῶς θὰ ἦτο, ὡς καὶ νῦν, κατὰ τόπους διάφορος[8] ἢ ἐμετρεῖτο κατὰ *λαγήνια*[9].

Μετὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς ὁ ληνὸς καὶ τὸ ὑπολήνιον ἐσαρώνοντο καλῶς καὶ ἐσπογγίζοντο πλυνόμενοι διὰ θαλασσίου ὕδατος, πρὸς δὲ καὶ ἐθυμιάζοντο[10].

Οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοι ἡμῶν, προληπτικοὶ ὄντες, φοβούμενοι μήπως γίνῃ ὄξινος ὁ ἐντὸς τῶν δοχείων οἶνος, ἐπέγραφον· «γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος» ἀντλοῦντες δ' ἐκ τῶν ὑπολῃνίων τὸν μοῦστον, ἀπέφευγον νὰ ὀνομάζωσι «τὰ ὀξίνην σημαίνοντα»[11]. Οἱ αὐτοί, διὰ νὰ δοκιμάσωσι τὴν ποιότητα τοῦ μούστου, ἔρριπτον ἐντὸς τοῦ πιθαρίου μῆλον ἢ ἀπίδιον· ἂν τοῦτο ἐπέπλεεν, τότε ἦτο καθαρός, ἐὰν ἐβυθίζετο, περιεῖχεν ὕδωρ[12], πείραμα τὸ ὁποῖον κάμνουσιν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἄνδρου, οἵτινες, διὰ νὰ δοκιμάσωσιν ἂν εἶναι τέλειος ὁ βρασμὸς ρίπτουσιν ἐντὸς τοῦ μούστου ᾠόν· ἐὰν ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τούτου ἐξέχῃ, δεῖγμα ὅτι ὁ μοῦστος εἶναι ἐν τάξει, ἂν ὅμως τὸ ᾠὸν βυθίζεται, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ βρασμὸς εἶναι ἀτελής.

---

[1] Πανδέκται, 19,1· 54,1. Βασιλικά, 19,8,17.

[2] Νόμος γεωργικός, 69. Cusa, I diplomi, 300,5. Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti, 90,19. Φυσιολογικὴ διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου (Ν.Ἑλλην., 1,442,22· 445,62).

[3] Πανδέκται, 9,2. Βασιλικά, 60,3,27.

[4] Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ οἴνου παρὰ Βυζαντινοῖς βλ. τὸ περὶ τροφῶν κεφάλαιον ἐν ΕΕΒΣ, 17,45 ἑξ.

[5] Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς Ἡμέρας, στίχ. 347. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Κανὼν κατὰ Ἰακώβου (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., 5,178). Βίος Ἀλεξάνδρου (Wagner, Trois poèmes, στίχ. 5651, σ. 227).

[6] Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, 1,43,5. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις, 491,11. Εὐσταθίου, Παρεκβ., 1450,17. Miklosich-Müller, Acta et Diplomata, 5,180,372. Δ. Χωματιανός, ἐν Pitra analecta sacra et classica, 6,372. Δούκα, Ἱστορ., 322,2.

[7] Tafel-Thomas, Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte Venedig, 107.

[8] Τὸ μέτρον ἐν Μαραθοκάμπῳ Σάμου καὶ Κυζίκῳ ἰσοδυναμεῖ πρὸς δέκα ὀκάδας, ὀκτὼ ἐν Αἰδηψῷ καὶ ἐν Οἰνοῦντι τῆς Λακεδαίμονος, 30-50. Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, 283.

[9] Ἱερωνύμου καὶ Σωφρονίου, Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἱλαρίωνος (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, 5,116,15). Trinchera, Syll., 103,79· 170,129· 397,287· 334,246.

[10] Γεωπονικά, 6,13,3.

[11] Χρυσόστομος, PG, 62,387. Γεωπονικά, 7,14,1.

[12] Γεωπονικά, 7,8,1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

Τοὺς βότρυς τῶν ἀμπέλων συχνὰ καὶ τότε ἔβλαπτον, ὡς εἶπον, πτηνὰ ἢ ἄλλα ζῷα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὁποίων οἱ προληπτικοὶ Βυζαντινοὶ κατέφευγον εἰς διαφόρους καταδέσμους καὶ εὐχὰς πρὸς ἀποδιοπομπήν, ἃς τελευταίας ἀπέδιδον εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Τρύφωνα [1]. Ἐχθρὸς ἐπ' ἴσης τῶν ἀμπέλων ἦτο καὶ ἡ χάλαζα, ἥτις πίπτουσα ἀπέκοπτε τοὺς νεαροὺς βλαστοὺς ἢ καὶ τὰ βοτρύδια μεγάλας οὕτω καταστροφὰς προξενοῦσα [2]. Καὶ κατὰ ταύτης λοιπὸν ἐχρησιμοποίουν καταδέσμους οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοί μας ἢ ἐκκλησιαστικὰς εὐχὰς καταφεύγοντες κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν εἰς τοὺς δι' ἐπῳδῶν «τὴν χάλαζαν ἐπέχοντας» [3].

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ζῴων καὶ τῆς βροχῆς φθονεροὶ ἄνθρωποι κατέδενον τὰς ἀμπέλους τῶν ἐχθρῶν των, ἵνα μὴ παράγωσι καρπόν, καθ' ἧς κακεντρεχείας οἱ ἀπειλούμενοι κατέφευγον πάλιν εἰς εὐχὰς τῆς ἐκκλησίας ἢ εἰς κατασκευὴν διαφόρων φυλακτηρίων, τὰ ὁποῖα ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν [4], προλήψεις, αἴτινες, δυστυχῶς, ἐπικρατοῦσι καὶ σήμερον ἀκόμη. Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες πιστεύουσιν ὅτι δύναται νὰ καταδεθῇ ἡ χάλαζα διὰ τῆς καταθάψεως ᾠῶν ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἢ τῆς ἀπορρίψεως ἔξω τῆς οἰκίας τοῦ τρίποδος τῆς ἑστίας ἀνεστραμμένου [5], ἣν τελευταίαν πρόληψιν ἀναφέρει καὶ νεώτερος Νομοκάνων ὁμιλῶν δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι «ὅταν πέφτῃ τὸ χαλάζι ρίπτουσι σίδηρα ἔξω διὰ ἐμπόδιον» [6].

Οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἀρχαίαν περὶ ἀπαρχῶν συνήθειαν ἀκολουθοῦντες, προσῆγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν «ἀπαρχὰς ἅλωνος καὶ ληνοῦ», ἤτοι σῖτον καὶ οἶνον [7], οἱ αὐτοὶ δέ, οἵτινες ἐπεκαλοῦντο τὰς εὐχὰς τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ φύτευμα ἀμπέλων καὶ τὸν τρυγητόν, ὡς καὶ κατὰ τὴν μετάγγισιν τοῦ οἴνου εἰς τοὺς πίθους, καὶ σταφυλῶν ἀπαρχὰς προσῆγον, τὴν εὐλογίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπικαλούμενοι.

Τοῦ ἐθίμου τῆς προσφορᾶς ἀπαρχῶν μνείαν ποιεῖται ὁ Γ' κανὼν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [8] ὡς καὶ ἡ ἐν Καρθαγένῃ σύνοδος, ἥτις, ἀφορμὴν λαμβάνουσα ἐκ τοῦ ὅτι προσεφέροντο εἰς τὸ θυσιαστήριον παλαιότερον μέλι καὶ

---

[1] Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι (Λαογραφ., 9, 69,490).

[2] Tafel, Eustathii opusc., 155,50. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, 2,168,15.

[3] Φ. Κουκουλέ, Ἔνθ' ἀν. (Λαογραφ., 8,23· 9,71).

[4] Φ. Κουκουλέ, Ἔνθ' ἀν. (Λαογραφ., 9,70).

[5] Φ. Κουκουλέ, Ἔνθ' ἀν. (Λαογραφ., 9,501).

[6] Ν. Πολίτου, Ἓν κεφάλαιον νομοκάνονος (Λαογραφ., 3,387).

[7] Γρηγόριος Θεολόγος, PG, 35,957· 37,120. Χρυσόστομος, PG 60,147. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γεωργίου τοῦ Κυπρίου τοῦ ἐν Χωζιβᾷ (Anal. Boll., 7,103).

[8] Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2,4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178

γάλα, ὄρνεις καὶ ὄσπρια, ἀπηγόρευσε τοῦτο, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν προειρημένον κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἐπιτρέψασα μόνον τὴν προσφορὰν σταφυλῶν καὶ σίτου[1]. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν συνηθίζετο αἱ προσφερόμεναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν σταφυλαὶ νὰ συνάπτωνται ὑπὸ τῶν ἱερέων μετὰ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἡ ϛ' οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ 28ου κανόνος της ὥρισεν, ἐπὶ ποινῇ καθαιρέσεως ἵνα αὗται εὐλογῶνται χωριστὰ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ εἶτα διανέμωνται εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς εὐχαριστίαν τοῦ δοτῆρος τῶν καρπῶν[2].

Ἡ συνήθεια δ' αὕτη τῆς προσφορᾶς ἀπαρχῶν ἦτο, φαίνεται, πολὺ διαδεδομένη, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν Σύρῳ, Τήνῳ, Ἄνδρῳ, Αἴνῳ, Ἀθήναις, Βόλῳ καὶ ἀλλαχοῦ προσάγονται πρὸς εὐλογίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπαρχαὶ ἀμπέλου κατὰ τὴν 6ην Αὐγούστου, ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 3,400.
[2] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα, 2,365,366.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
21/09/2024 04:09:19 EEST - 18.117.98.178